

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

39

Muzeum Krakowa

Kraków 2021

Recenzenci zeszytu 39 / Reviewers of Volume 39:

Marek Herma (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Dorota Folga-Januszewska (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie), Marta Wardas-Lasoń (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Piotr Majewski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Krzysztof Mikulski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), Krzysztof Mroczkowski (Uniwersytet Rzeszowski), Zdzisław Noga (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Adam Regiewicz (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), Jacek Salwiński (Muzeum Krakowa), Marcin Starzyński (Uniwersytet Jagielloński), Joanna Strzyżewska (Muzeum Krakowa), Joanna Torowska (Uniwersytet Jagielloński), Anna Ziębińska-Witek (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie), Mariusz Wołos (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Agata Zachariasz (Politechnika Krakowska), Anna Zapalec (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Maria Zientara (Muzeum Krakowa), Jacek Zinkiewicz (Muzeum Krakowa)

Redaktor prowadzący / Commissioning editor: Anna Biedrzycka

Tłumaczenie na język angielski / Translation into English: Maria Piechaczek-Borkowska

Projekt graficzny / Graphic Design: Monika Wojtaszek-Dziadusz

Ilustracje / Illustrations: Agra-Art SA Dom Aukcyjny i Galeria, Archiwum Klasztoru OO. Karmelitów w Krakowie na Piasku (AKKr), Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), Biblioteka Narodowa (BN), Fundacja Muzeum Wojciecha Weissa, Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku (MJP), Muzeum Krakowa (MK), Muzeum Lotnictwa Polskiego (MLP), Muzeum Narodowe w Krakowie (MNK), Muzeum Narodowe w Warszawie (MNW), Muzeum Regionalne w Siedlcach, Muzeum Śląskie, Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Muzeum Zamkowe w Malborku, Narodowe Archiwum Cyfrowe (NAC), Salon Dzieł Sztuki Connaissanceur Kraków, Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki
oraz / and: cottonbro / Pexels, Marcin Czechowicz, Mateusz Drożdż, Adam Gryczyński, Flavia Jacquier / Pexels, Andrzej Janikowski, Grzegorz Jeżowski, Tomasz Kalarus, Józef Korzeniowski, Rafał Korzeniowski, Janusz Kozina, Dariusz Krzyształowski, Marek Lasyk, Maciej Łabudzki, Jerzy Łobaza, Jadwiga Rubiś, Anna Stankiewicz, Kinga Tarasek, Scott Webb / Pexels, Krzysztof Wilczyński, Marcin Zdanowski

ISSN 0137-3129

© Muzeum Krakowa, Kraków, 2021

Wydawca / Publisher:

Muzeum Krakowa, Rynek Główny 35, 31-011 Kraków

www.muzeumkrakowa.pl

www.facebook.com/muzeumkrakowa

www.muzeumkrakowa.pl/krzysztoforzy-zeszyty-naukowe

Rocznik jest wpisany do prowadzonego przez MEiN Wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych z 21 grudnia 2021 r.: na liście nr 32489; unikatowy identyfikator czasopisma – 201305 / The annual is included on the updated list of scholarly journals and peer-reviewed proceedings from international conferences accredited by the Ministry of Education and Science published on 21 December 2021: item No. 32489 on the list; the journal's unique identifier is 201305

Pierwotną wersją czasopisma jest wersja papierowa / The periodical originally comes out in paper

Printed in Poland

Nakład: 200 egz. / An edition of 200 copies

Skład, przygotowanie do druku / Typesetting: Jacek Łucki

Druk / Print: System-Graf Drukarnia, Agencja Reklamowo-Wydawnicza Janusz Laskowski

Redaktor / Editor

Michał Niezabitowski

Rada Naukowa / Scientific Council

Zdzisław Noga – przewodniczący / President (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Antoni Bartosz (Muzeum Etnograficzne w Krakowie), Jacek Chrobaczyński (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), Péter Farbaký (Budapesti Történeti Múzeum, Węgry), Jacek Gądecki (Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie), Jacek Górski (Muzeum Archeologiczne w Krakowie), Dariusz Kosiński (Uniwersytet Jagielloński), Piotr Krasny (Uniwersytet Jagielloński), Anna Niedźwiedz (Uniwersytet Jagielloński), Jacek Purchla (Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie; Międzynarodowe Centrum Kultury w Krakowie), Volker Rodekamp (Stadtgeschichtliches Museum Leipzig, RFN)

Komitet Redakcyjny / Editorial Committee

Marcin Baran, Monika Bednarek, Anna Biedrzycka, Ewa Gaczoł, Piotr Hapanowicz, Zdzisław Noga, Waław Passowicz, Jacek Salwiński, Joanna Strzyżewska, Andrzej Szoka, Maria Zientara, Jacek Zinkiewicz – sekretarz / secretary

Rzeźby plenerowe z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku na terenie dawnej dzielnicy Nowa Huta

Informacje o autorce: historyk sztuki, firma prywatna, <http://orcid.org/0000-0002-3898-8988>

Information about the author: art historian, private enterprise, <http://orcid.org/0000-0002-3898-8988>

Abstrakt: Budowana od roku 1949 Nowa Huta była miastem robotniczym, a jednocześnie w założeniu swoich twórców nowoczesnym. Nowoczesność tę szczególnie starano się podkreślić od połowy lat pięćdziesiątych XX wieku, gdy na nowohucką architekturę i urbanistykę zaczęły wpływać tendencje modernistyczne, przenikające do nas z zachodu Europy. Wtedy to, począwszy od lat sześćdziesiątych, zaczęto systematycznie wraz z pojawianiem się nowych osiedli umieszczać na ich terenie rzeźby plenerowe. Były one owocem współpracy pomiędzy krakowskimi artystami a instytucjami, takimi jak Związek Polskich Artystów Plastyków, Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik, Huta im. Lenina, a także Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Krakowie Nowej Hucie. W wyniku tej działalności powstała niejednorodna pod względem form, materiałów (wapień pińczowski, metal, sztuczny kamień, ceramika) oraz stylistyki galeria rzeźb plenerowych. Autorami rzeźb byli m.in. profesorowie krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, jak np. Wiesław Bielak – autor kompozycji *Akwarium* (park Ratuszowy), *Forma dynamiczna (Kształt przestrzeni)* umieszczonej na osiedlu Bohaterów Września oraz rzeźby *Mater (Macierzyństwo)* na osiedlu Piastów. Wśród tworzących nowohuckie rzeźby plenerowe artystów byli również Antoni Hajdecki (*Spirala kosmiczna*, osiedle Tysiąclecia), Wincenty Kućma (*Dojrzwienie II*, osiedle Przy Arce), a także Marian Kruczek (*Zdobyta przestrzeń*, osiedle Tysiąclecia), Waleria Bukowiecka (niezachowany do dzisiaj zespół rzeźb o funkcji rekreacyjnej na terenie dawnego parku Dziecięcего na osiedlu Kolorowym) i Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska (*Syrenka* oraz *Flirt wodorostów z muszlą*, umieszczone na terenie tego samego parku Dziecięcего, dzisiejszego parku Wiśniowy Sad). Metalowe kompozycje tworzyli Stanisław Małek (*Wzlot*, teren Zalewu Nowohuckiego) oraz Lucjan Orzech (*Ptaki* na osiedlu Willowym i *Małe organy* na osiedlu Wandy).

Outdoor Sculptures from the 1960s and 1970s in the Former Nowa Huta District

123

Abstract: Abstract: Built from 1949 onward, Nowa Huta was a city designed for the working class, but at the same time its creators wanted it to be the epitome of modernity. The modern character of the city was being particularly emphasised from the mid-1950s onward, as Nowa Huta's architecture and urban development became increasingly influenced by modernistic trends spreading to our country from western Europe. It was in that period, beginning with the 1960s, that outdoor sculptures started to be systematically installed in the public areas of the newly constructed housing estates. These works were the result of the cooperation between Kraków artists and institutions, such as the Association of Polish Artists and Designers, the 'Hutnik' Housing Association, Lenin Steelworks, or the Presidium of the District National Council in Nowa Huta, Kraków. These activities led to the establishment of the outdoor sculpture gallery, heterogeneous in terms of form, material (e.g. Pińczów limestone, metal, artificial stone, and ceramics), and style. Among the artists commissioned to execute sculptures were professors of the Academy of Fine Arts in Kraków, e.g. Wiesław Bielak, the creator of such compositions as *Aquarium* (in Ratuszowy Park), *Dynamic Form (The Shape of Space)* installed at Bohaterów Września housing estate, and the sculpture titled *Mater (Motherhood)* at Piastów housing estate. Other artists who created Nowa Huta's outdoor sculptures included Antoni Hajdecki (*Cosmic Spiral*, Tysiąclecia housing estate), Wincenty Kućma (*Ripening II*, Przy Arce housing estate), as well as Marian Kruczek (*Acquired Space*, Tysiąclecia housing estate), Waleria Bukowiecka (a group of sculptures designed to perform a recreational function in the former Children's Park at Kolorowe housing estate; the sculptures do not survive today), and Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska (*Little Mermaid and Seaweed Flirting with a Shell* installed in the aforementioned Children's Park – Park Dziecięcę, currently called Wiśniowy Sad Park). Metal installations were created by Stanisław Małek (*The Ascent*, in the area surrounding Nowa Huta Reservoir), and Lucjan Orzech (*Birds* at Willowe housing estate, and *Small Organs* at Wandy housing estate).

Słowa kluczowe: Kraków Nowa Huta, polska rzeźba plenerowa lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku, Wiesław Bielak, Antoni Hajdecki, Wincenty Kućma, Marian Kruczek, Waleria Bukowiecka, Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, Stanisław Małek, Lucjan Orzech

Keywords: Kraków Nowa Huta, Polish outdoor sculpture of the 1960s and 1970s, Wiesław Bielak, Antoni Hajdecki, Wincenty Kućma, Marian Kruczek, Waleria Bukowiecka, Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, Stanisław Małek, Lucjan Orzech

Wznoszona od 1949 roku Nowa Huta była miastem robotniczym, zaprojektowanym w związku z budową wielkiego, podkrakowskiego zakładu metalurgicznego – Huty im. Lenina. Równocześnie miała być miastem w założeniu swoich twórców nowoczesnym, stojącym niejako w opozycji do starego, zabytkowego Krakowa. Nowoczesność tę szczególnie starano się podkreślić od połowy lat pięćdziesiątych XX wieku, gdy na nowohucką architekturę i urbanistykę zaczęły wpływać tendencje modernistyczne, przenikające do nas z zachodu Europy. Wtedy to, począwszy od lat sześćdziesiątych, zaczęto systematycznie wraz z pojawianiem się nowych osiedli umieszczać na ich terenie rzeźby plenerowe¹. Zachowane w większości do dnia dzisiejszego stanowią szczególny i wyjątkowy element krajobrazu Nowej Huty. Ustawiane zazwyczaj wewnątrz osiedli albo w parkach, w otoczeniu modernistycznej architektury, podkreślały ducha nowoczesności młodego miasta.

Mimo licznych opracowań dotyczących architektury i urbanistyki Nowej Huty, rozwijanej tam działalności kulturalnej oraz sztuki powstającej na terenie dzielnicy temat nowohuckich rzeźb plenerowych przez wiele lat nie był w za-

den sposób szerzej opracowany. W literaturze istniały jedynie drobne wzmianki o zrealizowanych tu obiektach rzeźbiarskich, najczęściej były to wyłącznie fotografie tych rzeźb. Na ślad nowohuckich realizacji natrafić można w kilku publikacjach o Nowej Hucie², nieliczne wzmianki znajdziemy przy okazji omawiania zagadnień związanych z rzeźbą drugiej połowy XX wieku³, a także w katalogach i opracowaniach dotyczących poszczególnych twórców⁴. Najbogatsze informacje pojawiały się w lokalnej prasie, szczególnie w ramach cyklu *Pomniki Nowej Huty*⁵ oraz w wywiadach z poszczególnymi artystami⁶, publikowanych na łamach „Głosu Nowej Huty”. Sytuacja zmieniła się w latach 2017 i 2018, kiedy rozpoczęto działania mające na celu zwrócenie uwagi na zapomniane nowohuckie rzeźby. W 2017 roku siedem z nich zostało poddanych pracom renowacyjnym⁷. W 2018 roku natomiast, z inicjatywy Towarzystwa Ratowania Kultury w Nowej Hucie oraz Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida, powstał *Szlak plenerowych rzeźb i instalacji nowohuckich*. W ramach projektu wydano przewodnik opracowany przez Monikę Koziół. Rok później w publikacji *Nowa Huta w kulturze – kultura w Nowej Hucie* pojawił się artykuł na temat rzeźb plenerowych tej samej autorki⁸.

Rzeźby plenerowe umieszczone na terenie dawnej dzielnicy Nowa Huta⁹ stanowią wyjątkowo zróżnicowany pod względem formalnym i jakościowym zespół rzeźbiarski. Powstające w latach sześćdziesiątych oraz siedemdziesiątych XX wieku rzeźby wykonywane były przez artystów mniej lub bardziej znanych, zarówno przez profesorów krakowskiej ASP, jak i twórców mniej aktywnych lub ukierunkowanych na mniejsze realizacje lokalne. Wśród nich można dostrzec także podział na rzeźby bardziej zachowawcze pod względem formy, jak i te zupełnie awangardowe. Nie stano-

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej „»Zdobytą przestrzeń?«. Rzeźba plenerowa w Nowej Hucie”, napisanej przez autorkę pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Biernackiej, prof. UPJPII, w Instytucie Historii Sztuki i Kultury Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie w 2015 r. Praca jest dostępna w archiwum Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie. Pierwszy artykuł na podstawie tej pracy ukazał się cztery lata temu, zob. Tarasek Kinga: *Konkursy na rzeźbę plenerową dla Nowej Huty w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2018, z. 36, s. 341–349.

² Dziekan Bogumił, Niwiński Leonard: *Nowa Huta*. Kraków 1970, s. 16; Skarbowski Jan: *Nowa Huta – pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce*. Kraków 1971, s. nlb.; Siatkowska Anna: *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949–1980*. Kraków 1997, s. 14.

³ Grzesiuk-Olszewska Irena: *Plenery rzeźbiarskie i dekoracje miast – program i rzeczywistość*. „Rzeźba Polska” 1987, t. 2, s. 133, 136; Krzysztofowicz-Kozakowska Stefania: *Sztuka w czasach PRL*. Olszanica 2016, s. 159.

⁴ Papp Stefan: *Marian Kruczek*. Kraków 1978, s. 21–22; Winnicka Katarzyna: *Marian Kruczek – katalog zbiorów*. Muzeum Historyczne w Sanoku. Sanok 2007, s. 24–26.

⁵ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Zdobytą przestrzeń” i „Spirala kosmiczna”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 33, s. 6; idem: *Pomniki Nowej Huty*. „Matka i dzieci”. „Głos Nowej

Huty” 1980, nr 36, s. 6; idem: *Pomniki Nowej Huty*. „Syrenka”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 37, s. 6; idem: *Pomniki Nowej Huty*. „Wzlot”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 38, s. 6; idem: *Pomniki Nowej Huty*. „Muszle i wodorosty”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 39, s. 6.

⁶ Idem: *Spotkanie z art. rzeźb. W Bukowiecką. Ręce artystki i żelbeton*. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 36, s. 4; Bohdanowicz Halina: *Interesujące rzeźby Mariana Kruczka*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 51–52, s. 11.

⁷ W tym *Syrenka i Flirt wodorostów z muszlą* Magdaleny Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej, *Mater (Macierzyństwo)* oraz *Akwarium* Wiesława Bielaka, abstrakcyjna betonowa rzeźba usytuowana na Plantach Bieńczyckich, *Wzlot* Stanisława Małka oraz *Skrzydło* z Parku Lotników. Zob. *Nowohuckie instalacje odzyskały dawny blask* [online]. Kraków.pl, 14 lutego 2018 [dostęp 11 lipca 2021]. Dostępny w internecie: https://www.krakow.pl/aktualnosci/217737,29,komunikat,nowohuckie_instalacje_odzyskaly_dawny_blask.html.

⁸ Koziół Monika: Rzeźby plenerowe w Nowej Hucie. W: *Nowa Huta w kulturze – kultura w Nowej Hucie*. Red. Jarosław Kłosa, Maria Wąchała-Skindzier. Kraków 2019, s. 186–198.

⁹ W 1990 r. teren dawnej dzielnicy Nowa Huta został podzielony na pięć mniejszych dzielnic: Bieńczyce, Czyżyny, Mistrzejowice, Wzgórze Krzesławickie oraz Nową Hutę. Stosowane w tekście określenie „dzielnica Nowa Huta” odnosi się do jej granic administracyjnych sprzed tych zmian.

Ryc. 1. Lucjan Orzech, *Ptaki*, 1978, metal, os. Willowe, fot. Kinga Tarasek, 2021

Ryc. 2. Lucjan Orzech, *Małe organy*, 1978, metal, os. Wandy, fot. Kinga Tarasek, 2021

wią one spójnego estetycznie i formalnie zespołu; pomijając przypadki, gdy autorem kilku prac był jeden rzeźbiarz, trudno w jakikolwiek sposób rzeźby te pogrupować, gdyż reprezentują zupełnie indywidualne style i spojrzenie artystów na formę oraz przestrzeń. Dlatego też przy omówieniu kolejnych kompozycji zastosowano kryterium chronologiczne, a w przypadku rzeźb niedatowanych – miejsce, w którym zostały umieszczone. Poniższy tekst stanowi próbę syntezy wiadomości na temat nowohuckich rzeźb, nie uwzględnia jednak wszystkich rzeźb i instalacji.

Sztuka XX wieku otworzyła przed artystami nowe możliwości twórcze zarówno pod względem formy dzieł, jak i nowych materiałów, które zaczęli chętnie wykorzystywać. To właśnie w pierwszej połowie stulecia zaczęto używać blach, drutu oraz złomu jako materiału rzeźbiarskiego. Pojawiły się w związku z tym nowe sposoby obróbki rzeźby – spawanie, wykuwanie czy wycinanie metalowych elementów. W Nowej Hucie oprócz rzeźb betonowych czy kamiennych odnaleźć można także przykłady wykorzystania nowego materiału w kreowaniu form plenerowych. Obok dużych realizacji Mariana Kruczka (*Zdobyta przestrzeń*), Antoniego Hajdeckiego (*Spirala kosmiczna*) czy Stanisława Małka (*Wzlot*) pojawiły się także dwie mniejsze, umieszczone na osiedlu Willowym oraz Wandy, autorstwa Lucjana Orzecha. W przypadku Nowej Huty – dzielnicy, która powstała z powodu budowy i rozbudowy kombinatu metalurgicznego – taki materiał rzeźbiarski narzucał się samoistnie.

Dwie metalowe rzeźby umieszczone zostały na jednym z pierwszych na terenie nowego miasta osiedli robotni-

czych – osiedlu Willowym (pierwotnie nazwanym A-1 Północ, ukończonym w roku 1952) oraz na osiedlu Wandy (do roku 1958 osiedle A-1 Południe). Podobnie jak na innych powstałych w tym czasie osiedlach, zabudowa składała się z maksymalnie dwupiętrowych budynków, krytych spadzistymi dachami. Ze względu na umieszczenie małych zespołów domów wśród dużych przestrzeni zielonych w projekcie tym odnaleźć można nawiązanie do idei miasta ogrodu¹⁰. Tereny zielone wewnątrz osiedli zostały urozmaicone nie tylko bogatą roślinnością, ale również metalowymi rzeźbami umieszczonymi na osiedlu Willowym przy bloku nr 12 oraz na osiedlu Wandy przy bloku nr 24. Jak podaje Monika Kozioł, autorem obu rzeźb, powstałych w 1978 roku, był Lucjan Orzech, a ich tytuły to *Ptaki* (os. Willowe, ryc. 1) oraz *Małe organy* (os. Wandy, ryc. 2)¹¹.

Tym, co odróżnia te dwie rzeźby od pozostałych znajdujących się na terenie Nowej Huty jest fakt, że zostały umieszczone na jednym ze starych osiedli, wybudowanych jeszcze przed okresem odwilży. Wszystkie zwycięskie projekty konkursowe były przeznaczone jedynie do ustawienia wśród nowo powstającej, modernistycznej zabudowy. Zmiana tej zasady doprowadziła do nietypowej dla Nowej Huty sytuacji, gdy nowoczesna zarówno pod względem formy, jak i materiału rzeźba została zestawiona z architekturą swoją

¹⁰ Komorowski Waldemar: *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949–1959*. „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 191.

¹¹ Kozioł Monika: *Rzeźby plenerowe...*, s. 194.

Ryc. 3. Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, *Syrenka*, 1963, sztuczny kamień, os. Kolorowe, fot. Kinga Tarasek, 2021

formą nawiązującą jeszcze do osiedli robotniczych w polskich miastach przemysłowych okresu międzywojnia¹².

Kolejne rzeźby, w większości sytuowane w przestrzeni osiedli zrealizowanych już w duchu nowych idei po roku 1956, nie stanowiły takiego kontrastu w zestawieniu z budynkami mieszczącymi się w nurcie powojennego modernizmu. Swoją formą niejako podkreślały ich nowoczesny charakter. Dostrzec to można nawet w najwcześniejsz powstałych rzeźbach, umieszczonych w parku Dziecięcym pomiędzy osiedlami Spółdzielczym i Kolorowym (dziś to park Wiśniowy Sad), stanowiącym jednocześnie największy zespół rzeźbiarski na terenie dawnej dzielnicy. Budowa parku rozpoczęła się w roku 1963. Organizatorem całego przedsięwzięcia był Wydział Oświaty Prezydium Dzielnicowej Rady

Ryc. 4. Magdalena Pruszyńska-Jaroszyńska, *Flirt wodorostów z muszlą*, 1963, beton, płytki ceramiczne szklione, os. Kolorowe, fot. Kinga Tarasek, 2021

Narodowej w Krakowie Nowej Hucie. Fundusze na utworzenie parku pochodziły w głównej mierze z kasy Społecznego Funduszu Odbudowy Stolicy i Kraju. Stowarzyszenie tylko w roku rozpoczęcia prac przekazało na ten cel 270 tys. zł¹³. Planowano przede wszystkim utworzyć park z placem zabaw, boiskami, kortem tenisowym, a także kompleksem basenów. Duża część prac miała zostać wykonana w czynnie społecznym. W planach uwzględniono również ustawienie na tym terenie elementów dekoracyjnych w formie małej architektury oraz rzeźb, których wykonanie powierzono dwóm krakowskim artystkom – Magdalenie Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej oraz Walerii Bukowieckiej.

Przy centralnej alei parku w 1963 roku umieszczono betonową *Syrenkę* (ryc. 3), autorstwa pierwszej z wymienionych rzeźbiarek. Zrealizowana wersja rzeźby została wyłoniona spośród czterech konkursowych modeli. Ostateczna decyzja co do formy przedstawienia zapadła 4 kwietnia 1964 roku. Wyboru projektu Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej dokonała sześciuosobowa komisja¹⁴. W tym samym roku podpisano z artystką umowę na realizację zwycięskiego projektu. Zamówiono rzeźbę o wysokości 250 cm wykonaną ze sztucznego kamienia. Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Nowej Hucie jako zleceniodawca przeznaczyło na jej wykonanie kwotę 33 tys. zł¹⁵. Rzeźba spełniała funkcję nie tylko dekoracyjną. Miała być także formą upamiętnienia finansowania budowy parku z pieniędzy SFOSiK. Przez ustawienie w tym miejscu *Syrenki* chciano nawiązać do warszawskiej *Syrenki*, a także bezpośrednio do Funduszu,

¹² Komorowski Waldemar: *Urbanistyka...*, s. 191–192.

¹³ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), sygn. 29/703/942: Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Nowa Huta w Krakowie, Wydział Oświaty, Czyny Społeczne. Budowa Parku Dziecięcego 1963–1965, s. 6.

¹⁴ Kierownik Wydziału Kultury Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Nowej Hucie Anna Siatkowska, sekretarz Prezydium DRN Franciszek Daniel, artysta plastyk Roman Banaszewski, kierownik Wydziału Oświaty Prezydium DRN Tadeusz Braś, kierownik Wydziału Gospodarki Komunalnej Józef Krzywda, a także podinspektor Wydziału Oświaty Prezydium DRN Witold Gąsior; ibidem, s. 18.

¹⁵ ANK, sygn. 29/703/942: Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Nowa Huta..., Załącznik do umowy, s. nlb.

Ryc. 5. Waleria Bukowiecka, *Matka i dzieci*, rzeźba nieistniejąca, 1965, beton zbrojony, os. Kolorowe, fot. Janusz Podlecki; za: *Nowa Huta. Piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej*. Red. Ludwik Mikrut. Kraków 1973, s. nlb.

w którego logotypie znajdowała się jej podobizna. Podstawę rzeźby uzupełniono o tabliczkę oraz pojedyncze litery tworzące skrót SFOS. Szyld wykonano z miedzianej blachy w zakładzie rytowniczym przy ulicy św. Tomasza 24 w Krakowie według projektu Walerii Bukowieckiej¹⁶. Elementy te nie zachowały się jednak do dnia dzisiejszego.

Drugą rzeźbą artystki jest stojąca nieopodal kompozycja, niemająca oficjalnego tytułu, jednak przez Pruszyńską-Jaroszyńską jeszcze w czasie obróbki nazwana roboczo *Flirt wodorostów z muszlą* (ryc. 4). Ta trzymetrowa kompozycja ze sztucznego kamienia¹⁷ została umieszczona w parku 1 października 1963 roku. Całą powierzchnię rzeźby artystka obłożyła różnobarwną okładziną ceramiczną. Płytki wykorzystane do wykonania mozaiki zostały sprowadzone ze Spółdzielni Kamionka w Łysej Górze¹⁸. Podobnie jak *Syrenka*, także i ta rzeźba nie miała znaleźć się w parku wyłącznie w celach dekoracyjnych. Wszystkie rzeźby, również te wykonane przez drugą artystkę, Walerię Bukowiecką, traktowano jako jeden z elementów służących użytkownikom parku do zabawy i edukacji. Rzeźby miały „nie tylko upiększać Park, ale równocześnie nadawać mu pewien charakter wychowawczy”¹⁹. Dlatego w całym procesie projektowania ważne były nie tylko cechy wizualne rzeźb, ale także dostosowanie ich do potrzeb użytkowych.

Syrenka oraz *Flirt wodorostów z muszlą* Pruszyńskiej-Jaroszyńskiej były częścią większego zespołu, którego pozostałe elementy powstały w pracowni Walerii Bukowieckiej – autorki siedmiu nowohuckich rzeźb. Żadna z nich nie zachowała się jednak do naszych czasów. W Planie finansowym uporządkowania w czynie społecznym Parku Dziecięcego z 20 maja 1963 roku wymieniono siedem elementów plastycznych wykonanych z żelbetu, które miały uzupełnić wyposażenie parku – *Matka i dzieci* (ryc. 5), *Łabędź* (ryc. 6), *Żyrafa*, *Miś* (ryc. 7), *Kot*, *Cielak*, a także pozostająca bez tytułu kompozycja fantastyczna. Kosztorys zakładał przeznaczenie 66 tys. zł na ich wykonanie²⁰. W 1965 roku siedem rzeźb zostało przewiezionych z nowohuckiej pracowni Walerii Bukowieckiej i ustawionych na osiedlu Kolorowym. Wraz z upływem czasu kolejne obiekty zaczęły znikać z terenu parku. Niektóre z nich usunięto ze względów bezpieczeństwa, jak np. *Żyrafę*, która z powodu zbyt długiej szyi stanowiła jakoby zagrożenie dla bawiących się na niej dzieci²¹. Inne natomiast uległy zniszczeniu. Na bardzo zły stan nowohuckich rzeźb, również tych autorstwa Bukowieckiej, zwrócił uwagę autor tekstu zamieszczonego na łamach „Głosu Nowej Huty” z roku 1981. Na towarzyszącym artykułowi zdjęciu zauważyć można, w jak opłakanym stanie znajdowała się jedna z kompozycji artystki – *Matka i dzieci*. Jej znaczna część uległa całkowitej degradacji, z pozostałości zaś wystawały fragmenty zbrojenia²². Cały zespół rzeźbiarski z parku Dziecięcego na osiedlu Kolorowym był bardzo spójny stylistycznie. Autorki operowały prostymi, lekko geometryzującymi formami. Niektóre, jak np. *Flirt wodorostów z muszlą*, posiadają abstrakcyjną formę.

Kolejne nowohuckie realizacje powstawały od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku. Ich obecność na terenie dzielnicy najczęściej była efektem prowadzonej wówczas przez liczne instytucje różnorodnej polityki artystyczno-kulturalnej.

Dwie metalowe rzeźby, których autorami byli Marian Kruczek oraz Antoni Hajdecki, pojawiły się na osiedlu Tysiąclecia w roku 1974. Patronat nad umieszczeniem ich

¹⁶ Ibidem, s. 40.

¹⁷ Połączenie cementu, piasku oraz grysłu marmurowego, zob. ibidem, s. 10.

¹⁸ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Muszle i wodorosty”..., s. 5.

¹⁹ Tak funkcję rzeźb określił podinspektor Wydziału Oświaty Prezydium DRN Nowa Huta Witold Gašior w piśmie skierowanym do Wydziału Ceramiki Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, w którym zawarł prośbę o zbadanie ceramicznych płytek pod względem ich wytrzymałości na oddziaływanie warunków atmosferycznych. Płytki zostały wykorzystane do wykończenia rzeźb. Zob. ANK, sygn. 29/703/942: Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Nowa Huta..., s. 10.

²⁰ Ibidem, Plan finansowy uporządkowania w czynie społecznym Parku Dziecięcego, Nowa Huta, osiedle D-1 D-2, finansowanego przez S.F.O.S. i K, s. nlb.

²¹ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Spotkanie*..., s. 4.

²² (o m-oł): *Co nam zostało z tamtych lat?*. „Głos Nowej Huty” 1981, nr 48, s. 9.

Ryc. 6. Waleria Bukowiecka, *Łabędź*, rzeźba nieistniejąca, ok. 1965, beton zbrojony, os. Kolorowe, fot. Jerzy Suberlak; za: Skarbowski Jan: *Nowa Huta – pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce*. Kraków 1971, s. nlb.

w przestrzeni nowego osiedla sprawowała, podobnie zresztą jak w przypadku innych takich inicjatyw, Spółdzielnia Mieszkaniowa Hutnik²³. *Zdobyta przestrzeń* (ryc. 8) Kruczka jest jedną z nielicznych rzeźb wykonanych przez artystę z przeznaczeniem do ekspozycji w plenerze. Stała się ona zwieńczeniem bogatej artystycznej działalności Kruczka na rzecz Krakowa i nowej dzielnicy. Pierwsza wersja kompozycji (o wymiarach 206 × 130 × 52 cm) powstała już w roku 1963²⁴. Wersja ostateczna, przeznaczona do ustawienia w przestrzeni osiedlowej, 10 lat później. Podobnie jak w innych powstających od początku lat sześćdziesiątych pracach artysty, również do wykonania *Zdobytej przestrzeni* wykorzystał on złom i metalowe odpady. Rzeźba kształtem przypomina maszt z rozpiętymi na nim żaglami. Jej wysokość to 4 m, natomiast ramiona rozpościerają się na 9 m²⁵. Jest to kompozycja ruchoma, kinetyczna – ma być poruszana siłą wiatru. *Zdobyta przestrzeń* została przekazana Spółdzielni Hutnik podczas wernisażu zorganizowanego w grudniu 1973 roku w Pałacu Sztuki Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych. Odslonięcie zgromadziło wielu widzów, stało się także dla Kruczka okazją do przeprowadzenia ciekawej, typowej dla niego akcji artystycznej. Szczegóły ceremonii przy-

Ryc. 7. Waleria Bukowiecka, *Miś*, rzeźba nieistniejąca, ok. 1965, beton zbrojony, os. Kolorowe, fot. Janusz Podlecki; za: *Nowa Huta. Piętnaście lat Spółdzielni Mieszkaniowej*. Red. Ludwik Mikrut. Kraków 1973, s. nlb.

²³ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „*Zdobyta przestrzeń i Spirala kosmiczna*” ..., s. 8.

²⁴ Papp Stefan: *Marian Kruczka*..., s. 65.

²⁵ Bohdanowicz Halina: *Interesujące rzeźby*..., s. 11.

bliżył w swojej książce poświęconej artyście Stefan Papp, który sam był jej uczestnikiem: „Ludzie tłoczą się przy wejściu. Sporo młodzieży, artystów, przyjaciół Kruczka i oficjalnych gości. Jest też oczywiście orkiestra cygańska. (...) Asysta (...)”

Ryc. 8. Marian Kruczek, *Zdobyta przestrzeń*, fragment rzeźby, 1973, metal, złom, metalowe odpady, os. Tysiąclecia, fot. Kinga Tarasek, 2021

udekorowana dziwnymi rekwizytami pomaga artyście w odprawianiu ceremoniału (...). Widzę Lecha Kmietowicza. Też udekorowany Kruczkowym medalem. (...) Kruczek coś wręcza prezesowi Kmietowiczowi. Uściski dłoni i przemówienie. Dziękuję matce. Entuzjastyczne oklaski. Kruczek odsłania *Przestrzeń*. Przemówienie. Formuje się korowód. Taniec dookoła *Przestrzeni*²⁶.

Druga z rzeźb mistrzejowickich, autorstwa Antoniego Hajdeckiego, to abstrakcyjna, wykonana z metalu *Spirala kosmiczna* (ryc. 9). Sam artysta uważał, że „współczesny plastyk musi być ściśle związany z terenem, z ludźmi pracy, aby mógł kształtować w nich poczucie smaku artystycznego, zarówno w sensie wizualnego pojmowania sztuki, jak też i praktycznego jej stosowania w codziennym życiu”²⁷. Dlatego też angażował się w upowszechnianie idei, która zakłada, że artysta powinien przyjąć rolę specjalisty, twórcy otoczenia człowieka na równi z architektami i urbanistami. To dzięki jego inicjatywie w czasie, gdy sprawował funkcję prezesa Związku Polskich Artystów Plastyków Okręgu Krakowskiego, na nowych osiedlach zaczęto umieszczać rzeźby i elementy małej architektury zaprojektowane przez artystów plastyków²⁸. Podobną do nowohuckiej kompozycji rzeźbę Hajdecki zaprezentował sześć lat przed umieszczeniem *Spirali* na mistrzejowickim skwerze. Miało to miejsce podczas I Biennale Rzeźby w Metalu, zorganizowanego w Warszawie w 1968 roku²⁹.

Ryc. 9. Antoni Hajdecki, *Spirala kosmiczna*, 1974, metal, os. Tysiąclecia, fot. Kinga Tarasek, 2021

Przełomowy dla rzeźby plenerowej Nowej Huty był rok 1974, kiedy to zostało podpisane porozumienie pomiędzy zarządem Związku Polskich Artystów Plastyków Okręgu Krakowskiego a Spółdzielnią Mieszkaniową Hutnik. Porozumienie zakładało współpracę obu instytucji na rzecz poprawienia estetyki dzielnicy³⁰.

W wyniku porozumienia i zorganizowanego przez obie strony konkursu rok później w przestrzeni osiedla Piastów umieszczono rzeźbę *Mater (Macierzyństwo)*; ryc. 10), wykonaną z wapienia pińczowskiego, autorstwa Wiesława Bielaka³¹. W tym samym roku artysta stworzył także rzeźbę *Akwarium* (ryc. 11). Kompozycja o wysokości 3 m jest przedstawieniem dwóch ryb w otoczeniu podwodnej flory. Przeznaczona do parku Ratuszowego, ufundowana została przez Dzielnicowy Zarząd Budownictwa Miejskiego³². Miała stanowić jedynie element większego założenia przestrzennego. Planowano w tym miejscu zaaranżować budowlę w formie amfiteatru, z wyspą otoczoną wodą, a *Akwarium* umieścić pośrodku wyspy. Do realizacji planów nie doszło, zapewne z powodów finansowych³³. Na problem niezrealizowanej koncepcji projektu zwracano uwagę także kilka lat później. W roku 1979 w „Głosie Nowej Huty” autor jednego z artykułów zauważył, że rzeźba jest ustawiona w parku w sposób niedbały i brak jej odpowiedniego wyeksponowania. Nawoływał także do dokończenia podjętego kilka lat wcześniej przedsięwzięcia, co jednak nigdy się nie wydarzyło³⁴. Sama rzeźba również

²⁶ Papp Stefan: *Marian Kruczek...*, s. 67–68.

²⁷ Słowa artysty zostały przytoczone przez Witolda Korskiego w napisanej na potrzeby krakowskiej ASP recenzji twórczości artystycznej Hajdeckiego. Zob. Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, nr 292: Antoni Hajdecki, s. 329 (Korski Witold: *Recenzja dotycząca dorobku artystycznego i osiągnięć dydaktycznych docenta art. rzeźb. Antoniego Hajdeckiego w związku z wnioskiem Rady Wydziału Rzeźby ASP w Krakowie o nadanie mu tytułu profesora nadzwyczajnego*).

²⁸ Ibidem, s. 384 (*Działalność społeczna*).

²⁹ Zdjęcie zaprezentowanej przez Hajdeckiego rzeźby znajduje się w: *I Biennale Rzeźby w Metalu – katalog*. Warszawa 1969. Zob. *Biennale*

rzeźby w metalu Warszawa, 1968 [online]. [dostęp 10 lipca 2015]. Dostępny w internecie: <http://biennale68.achjoj.info/galeria.php?galeria=main>.

³⁰ ANK, sygn. 29/1334/275: Porozumienie o współpracy między ZO ZPAP w Krakowie a Spółdzielnią Mieszkaniową Hutnik.

³¹ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem, 15 stycznia 2015 r., notatki w posiadaniu autorki.

³² (OKT.): [Notatka o *Akwarium* Wiesława Bielaka]. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 44, s. 7.

³³ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem...

³⁴ (OKT.): *Czy nie bliższa koszula ciału?*. „Głos Nowej Huty” 1979, nr 43, s. 5.

Ryc. 10. Wiesław Bielak, *Mater (Macierzyństwo)*, 1974, wapień pińczowski, os. Piastów, fot. Kinga Tarasek, 2021

nie jest dziełem ukończonym. Artysta nie miał możliwości dopracowania obiektu, gdyż *Akwarium* zostało ustawione w parku przed sfinalizowaniem prac nad nim, co widoczne jest w różnicy długości pomiędzy kamiennymi blokami tworzącymi rzeźbę. W tym miejscu artysta planował umieścić jeszcze jedną część, która zapewniłaby płynne przejście pomiędzy blokami i zniwelowałaby widoczny dziś uskok. Ze względu jednak na wspomniany pośpiech w umieszczeniu rzeźby na terenie parku poprawki te nie zostały wykonane. Ponadto wapień pińczowski, którym posługiwał się artysta, był przechowywany wcześniej w kamieniołomach przy ulicy Wielickiej w Krakowie. W znacznej mierze był to materiał z odzysku. W chwili wykorzystania go przez rzeźbiarza do własnych projektów już od pewnego czasu znajdował się poza złożem, co spowodowało, że stał się utwardzony, trudniejszy do obróbki, a wykonane z niego

Ryc. 11. Wiesław Bielak, *Akwarium*, 1974, wapień pińczowski, park Ratuszowy, fot. Kinga Tarasek, 2021

rzeźby – bardziej podatne na negatywne działanie warunków atmosferycznych³⁵.

Niedatowana, wyłoniona w drodze konkursu zorganizowanego przez Spółdzielnię Mieszkaniową Hutnik, jest trzecia kompozycja artysty – *Forma dynamiczna*³⁶ (*Kształt przestrzeni*; ryc. 12). Ta abstrakcyjna kompozycja z wapienia pińczowskiego została postawiona na betonowym postumencie na osiedlu Bohaterów Września³⁷. Bielak był również twórcą rzeźby umieszczonej przed wejściem do jednego z nowohuckich przedszkoli, a powstałej na zamówienie Wydziału Kultury Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej w Nowej Hucie. Wybrany do jej wykonania materiałem był beton. Rzeźba powstała przed rokiem 1980³⁸.

W styczniu 1975 roku³⁹ dzielnica wzbogaciła się o kolejne dwie rzeźby, tym razem ustawione wśród osiedli bieńczyckich, w pasie zieleni przebiegającym pomiędzy nimi nazwanym Plantami Bieńczyckimi. Jedna z nich (ryc. 13) znajduje się przy głównej alei Plant Bieńczyckich, przy dzisiejszej ulicy Jerzego Szajnowicza-Iwanowa. Do jej wykonania wykorzystano beton zbrojony. Kompozycja o nieznanym tytule przedstawia grupę dwóch zwróconych ku sobie postaci, trzymających w rękach miecze. Wiedza na temat tej rzeźby jest znikoma, twórca pozostaje nieznany. W jednym z artykułów w „Głosie Nowej Huty”⁴⁰ Krystyna Lenczowska przedstawiła teorię, w której tłumaczy możliwe powiązania rzeźby z nazwą osiedla, na którym została ustawiona. W roku 1975, gdy rzeźbę umieszczono w plenerze, patronami dzisiejszego osiedla Przy Arce byli dąbrowszczacy – członkowie Brygady im. Jarosława Dąbrowskiego, która uczestniczyła

³⁵ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem...

³⁶ W artykule Koziół nosząca tytuł *Kształt przestrzeni*, zob. Koziół Monika: *Rzeźby plenerowe...*, s. 146.

³⁷ Rozmowa z Wiesławem Bielakiem...

³⁸ Ibidem.

³⁹ (aż): *Będzie więcej rzeźb plenerowych*. „Echo Krakowa” 1975, nr 6, z 8 stycznia, s. 5.

⁴⁰ Lenczowska Krystyna: *Groszek i bieńczycki Picasso*. „Głos Nowej Huty” 2015, z 17 sierpnia [online]. [dostęp 24 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: <http://www.glos-tn.krakow.pl/news.php?read-more=1357>.

Ryc. 12. Wiesław Bielak, *Forma dynamiczna (Kształt przestrzeni)*, 1974, wapień pińczowski, beton zbrojony, os. Bohaterów Września, fot. Kinga Tarasek, 2021

w hiszpańskiej wojnie domowej w latach 1936–1939. Lenczowska sugeruje, że fakt ten mógł mieć wpływ na formę rzeźby, w której dopatruje się nawiązania do sztuki Pabla Picassa, autora *Guerniki*⁴¹.

Po drugiej stronie Plant mieści się rzeźba już nie anonimowa – *Dojrzewanie II* (ryc. 14), dzieło Wincentego Kućmy. Jest to jedna z rzeźb wyłonionych do realizacji podczas konkursu w roku 1965⁴². Realizacja nowohuckiego *Dojrzewania II* rozpoczęła się w roku 1973⁴³. Pod koniec stycznia 1975 roku rzeźba została ustawiona na

terenie parku⁴⁴. Dla artysty ma ona szczególne znaczenie, była to bowiem jego pierwsza realizacja w nowej pracowni przy ulicy Kosocickiej w Krakowie. Kompozycja została wykonana ze sztucznego kamienia. Artysta odlał ją w całości. Wnętrze rzeźby w miejscach, gdzie znajdują się kule-nasiona, jest puste⁴⁵. Rzeźba pierwotnie ustawiona na prostopadłościennym postumencie, dziś stoi bezpośrednio na ziemi. *Dojrzewanie II* jest częścią cyklu *Dojrzewanie*⁴⁶, obejmującego grupę 13 rzeźb, rysunków oraz projektów, głównie fontann, przedstawiających roślinne, podobne do

⁴¹ Rzeczywiście, w uproszczonych formach i zniekształconych głowach oraz twarzach nowohuckich postaci dostrzec można inspiracje, które mogły zostać zaczerpnięte z twórczości Picassa. Mogą one przywodzić na myśl te, które hiszpański artysta ukazywał na obrazach w latach trzydziestych XX w. O ile jednak można zgodzić się z tym, że w rzeźbie z Plant Bieńczyckich widoczne są nawiązania do kubitizmu, o tyle teoria o powiązaniu ich z nazwą osiedla jest wątpliwa. Przede wszystkim należy wziąć pod uwagę fakt, że w przeważającej większości rzeźby pojawiające się na osiedlach nowohuckich wyłaniane były w trakcie konkursów, i to bardzo często organizowanych kilka lat wcześniej. Nie były także podczas konkursów przypisane do danego osiedla. Nie wyklucza to jednak możliwości, iż rzeźba ta, w przeciwieństwie do pozostałych obiektów nowohuckich, mogła powstać w innych okolicznościach i została zamówiona z założeniem umieszczenia jej właśnie na osiedlu Dąbrowszczaków.

⁴² Rozmowa z Wincentym Kućmą, 23 lipca 2015 r., notatki w posiadaniu autorki. W 1965 r. został rozstrzygnięty ogłoszony w roku

poprzednim konkurs na rzeźbę plenerową dla parków i placów Krakowa oraz Nowej Huty. Nagrodzono projekty pięciu rzeźbiarzy, w tym także Wincentego Kućmy, który zdobył II nagrodę oraz wyróżnienia. Łącznie aż cztery jego prace zostały docenione przez jury konkursu. Wbrew założeniom konkursu nie wszystkie nagrodzone rzeźby zostały zrealizowane i umieszczone w przestrzeni miasta oraz nowej dzielnicy (m.in. rzeźby Józefa Marka), zob. *Kronika za okres od 15 grudnia 1964 do 15 lutego 1965*. „Przegląd Artystyczny” 1965, nr 1, s. 57.

⁴³ Rozmowa z Wincentym Kućmą...

⁴⁴ (aż): *Będzie więcej rzeźb...*, s. 5.

⁴⁵ Rozmowa z Wincentym Kućmą...

⁴⁶ W przestrzeni Krakowa odnaleźć można także inną rzeźbę artysty o tej tematyce – *Dojrzewanie I*, odkutą w 1974 r. w wapieniu pińczowskim, a umieszczoną na terenie parku Krakowskiego, zob. stronę internetową artysty: *Dojrzewanie I* [online]. [dostęp 23 lipca 2015]. Dostępny w internecie: http://www.wincenty.kucma.pl/component/zoo/item/dojrzewanie-i?category_id=17.

Ryc. 13. Autor nieznany, rzeźba betonowa na os. Przy Arce, 1975, fot. Kinga Tarasek, 2021

strąków formy w różnych stadiach biologicznego rozwoju. Pod względem formalnym *Dojrzewanie II* jest niemal dokładnym powtórzeniem mniejszej wersji z brązu z 1969 roku⁴⁷.

Ostatnią w powyższym zestawieniu nowohuckich kompozycji plenerowych jest wyjątkowa – nie tylko pod względem formy, ale także z powodu okoliczności jej powstania – czwarta z metalowych rzeźb Nowej Huty. *Wzlot* (ryc. 15) został wykonany w roku 1977. Jest jedyną rzeźbą umieszczoną na terenie Zalewu Nowohuckiego, gdzie pojawiła się pod koniec maja 1978 roku. Stanisław Małek⁴⁸ zaprojektował i wykonał *Wzlot* w czynnie społecznym, przy wsparciu Huty im. Lenina, która udostępniła artyście materiał do jej stworzenia, a także zaoferowała pomoc przy zespawaniu i ustawieniu konstrukcji w wybranym miejscu. Pomoc ta była niezbędna ze względu na duże wymiary rzeźby (7,5 m wysokości i 4 m szerokości)⁴⁹. Mimo iż w projekcie artysta zakładał wykorzystanie elementów o przekroju czworobocznym, to ostatecznie rzeźbę wyko-

Ryc. 14. Wincenty Kućma, *Dojrzewanie II*, 1973–1975, sztuczny kamień, os. Przy Arce, fot. Kinga Tarasek, 2021

Ryc. 15. Stanisław Małek, *Wzlot*, 1977, metal malowany, spawany, teren nad Zalewem Nowohuckim, fot. Kinga Tarasek, 2021

⁴⁷ *Małe formy* [online]. [dostęp 23 lipca 2015]. Dostępny w internecie: <http://www.wincenty.kucma.pl/component/zoo/category/male-formy>.

⁴⁸ Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „*Wzlot*”..., s. 5.

⁴⁹ Gil Mieczysław: *Stal w ręku rzeźbiarza*. „*Głos Nowej Huty*” 1977, nr 22, s. 1–2.

nano z 72 okrągłych rurek i pomalowano na ciemnoczerwony kolor⁵⁰.

Przez kilkadziesiąt lat swojego istnienia rzeźby wpisały się w przestrzeń Nowej Huty, stając się często niezauważanym elementem krajobrazu. Mimo podjętych w niniejszym tekście prób syntezy uzyskanych informacji nazwiska autorów czy okoliczności powstania kilku z nich wciąż pozostają nieznane. Należy również zaznaczyć, że nie wszystkie rzeźby zostały tu uwzględnione⁵¹. Osobnym zagadnieniem wymagającym szerszego opracowania są także kompozycje już nieistniejące oraz projekty konkursowe, których ostatecznie nie zrealizowano. Mimo to nowohucka galeria plenerowej rzeźby, choć dziś niekompletna, jest istotnym przyczynkiem do historii polskiej rzeźby w drugiej połowie XX wieku.

Aneks. Notki biograficzne rzeźbiarzy

Bielak Wiesław (ur. 1943), w roku 1969 ukończył Wydział Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Studiował w pracowni prof. Jerzego Bandury. Należał do Stowarzyszenia Twórczego Grupa Nowa Huta oraz Związku Artystów Rzeźbiarzy. Zajmuje się rzeźbą, medalierstwem i rysunkiem. Wśród realizacji artysty znajdują się m.in. pomnik generała Władysława Sikorskiego w Rzeszowie, pomnik *Krzyż Polski* w Kościelisku.

Bukowiecka Waleria (ur. 1929), w latach 1950–1956 studiowała na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w pracowni prof. Jerzego Bandury. Rzeźbiła w drewnie oraz w kamieniu, tworzyła kompozycje z żelbetu. Na jej dorobek artystyczny składają się niewielkie lokalne realizacje: popiersie mjr. Henryka Sucharskiego dla Zespołu Szkół Gastronomicznych na osiedlu Złotej Jesieni, tablica Małgorzaty Fornalskiej przeznaczona dla Szkoły Podstawowej nr 98 na Wzgórzach Krzesławickich (1972), popiersie Jana Kochanowskiego dla Szkoły Podstawowej na osiedlu Stalowym (1968), tablica pamiątkowa z brązu poświęcona Wojciechowi Bednarskiemu w parku jego imienia na Krzemionkach w Krakowie (1996), ambona (1965) oraz krucyfiks (1977) w kościele św. Stanisława Biskupa i Męczennika w Raclawicach. Pełniła funkcję etatowego plastyka Huty im. Lenina.

Hajdecki Antoni (1927–1991), absolwent Państwowego Liceum Technik Plastycznych im. Kenara w Zakopanem. W roku 1950 rozpoczął studia na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, w roku 1956 ukończył Wydział Rzeźby w Krakowie. Był uczniem Franciszka Kalfasa, Stanisława Popławskiego oraz Xawerego Dunińskiego. Wśród realizacji rzeźbiarza wymienić można pomniki *Czynu zbrojnego proletariatu Krakowa* (1986) oraz pomnik Iwana Koniewa (1987).

Kruczek Marian (1927–1983), w 1948 roku rozpoczął studia na Wydziale Malarstwa krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych. Jego nauczycielami byli Wojciech Weiss, Zbigniew Pronaszko, Adam Marczyński i Tadeusz Łakomski. Życie i działalność artysty były mocno związane z Nową Hutą, w której zamieszkał w 1956 roku. Był jednym z założycieli Teatru Lalkowego Widzimisię, działającego przy Zakładowym Domu Kultury Huty im. Lenina.

W latach 1970–1973 przy bloku, w którym mieszkał na osiedlu Centrum D, prowadził pierwszą w Polsce plenerową galerię Pod Chmurką. Tworzył m.in. kompozycje ze złomu i przedmiotów codziennego użytku. Inną realizacją artysty z terenu Krakowa jest rzeźba *Tępak Stępak*, znajdująca się przy ulicy Stolarskiej obok Kramów Dominikańskich.

Kućma Wincenty (ur. 1935), w latach 1957–1962 studiował na Wydziale Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w pracowni prof. Wandy Ślędzińskiej. Artysta zajmuje się głównie rzeźbą monumentalną, medalierstwem oraz małymi formami rzeźbiarskimi. Przede wszystkim zaś interesuje go sztuka sakralna. Najbardziej znane są jego realizacje monumentalne: pomnik Powstania Warszawskiego w Warszawie (1988–1989), pomnik Poległym w Obronie Ojczyzny w Częstochowie (1985), Pomnik Obrońców Poczty Polskiej w Gdańsku (1979), ołtarz Trzech Tysiącleci na Skałce w Krakowie (2008).

Małek Stanisław (ur. 1951), absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, uczeń prof. Mariana Koniecznego. Studia ukończył w roku 1976. Jego autorstwa jest m.in. rzeźba *Dobro i pokój* w krakowskim kościele Franciszkanów, przedstawienie Stanisława Wyspiańskiego przed Zespołem Szkół Odzieżowych przy ulicy Cystersów w Krakowie.

Orzech Lucjan (ur. 1946), absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Artysta zajmuje się malarstwem, rysunkiem i rzeźbą. Jego prace znajdują się w zbiorach m.in. Urzędu Miasta Krakowa, Nowohuckiego Centrum Kultury, Ośrodka Kultury im. C.K. Norwida w Krakowie, a także Pałacu Sztuki w Krakowie oraz w zbiorach prywatnych.

Pruszyńska-Jaroszyńska Magdalena (1925–2009), absolwentka krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, którą ukończyła w roku 1956. Uczyła się rzeźby w pracowni prof. Jacka Pugeta. Oprócz dwóch rzeźb z nowohuckiego parku do plenerowych realizacji artystki można zaliczyć wykonanie odsłoniętego w roku 1965 posągu Józefa Lompy znajdującego się w Opolu, odkutego według projektu Joanny Domaszewskiej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie sygn. 292: Antoni Hajdecki

⁵⁰ Rogozik Marzena: *Nie dłutem, a rękami hutników stworzył kultowe dziś „Piszczalki”*. „Dziennik Polski” 2017, z 15 lipca [online]. [dostęp 25 września 2017]. Dostępne w internecie: <http://www.dziennikpolski24.pl/region/a/nie-dlutem-a-rekami-hutnikow-stworzil-kultowe-dzis-piszczalki-zdjecia,12271163/>.

⁵¹ O niektórych z nich pisze: Koziół Monika: *Rzeźby plenerowe...*, s. 186–198.

Archiwum Narodowe w Krakowie

sygn. 29/703/942: Prezydium Dzielnicowej Rady Narodowej Nowa Huta w Krakowie, Wydział Oświaty, Czyny Społeczne. Budowa Parku Dziecięcego 1963–1965

sygn. 29/1334/275: Porozumienie o współpracy między ZO ZPAP w Krakowie a Spółdzielnią Mieszkaniową „Hutnik”

Archiwum prywatne autorki

Rozmowa z Wiesławem Bielakiem, 15 stycznia 2015 r., rkps

Rozmowa z Wincentym Kućmą, 23 lipca 2015 r., rkps

Książki

Dziekan Bogumił, Niwiński Leonard: *Nowa Huta*. Kraków 1970

Kozioł Monika: Rzeźby plenerowe w Nowej Hucie. W: *Nowa Huta w kulturze – kultura w Nowej Hucie*. Red. Jarosław Kłaś, Maria Wąchała-Skindzier. Kraków 2019, s. 186–198

Krzysztofowicz-Kozakowska Stefania: *Sztuka w czasach PRL*. Olszanica 2016

Papp Stefan: *Marian Kruczek*. Kraków 1978

Siatkowska Anna: *Życie kulturalne Nowej Huty w latach 1949–1980*. Kraków 1997

Skarbowski Jan: *Nowa Huta – pierwsze socjalistyczne miasto w Polsce*. Kraków 1971

Winnicka Katarzyna: *Marian Kruczek – katalog zbiorów*. Muzeum Historyczne w Sanoku. Sanok 2007

Artykuły (układ chronologiczny)

Kronika za okres od 15 grudnia 1964 do 15 lutego 1965. „Przegląd Artystyczny” 1965, nr 1, s. 57–60

(aż): *Będzie więcej rzeźb plenerowych*. „Echo Krakowa” 1975, nr 6, z 8 stycznia, s. 5

Bohdanowicz Halina: *Interesujące rzeźby Mariana Kruczka*. „Głos Nowej Huty” 1973, nr 51–52, s. 11

(OKT.): [Notatka o *Akwarium* Wiesława Bielaka]. „Głos Nowej Huty” 1975, nr 44, s. 7

Gil Mieczysław: *Stal w ręku rzeźbiarza*. „Głos Nowej Huty” 1977, nr 22, s. 1–2

(OKT.): *Czy nie bliższa koszula ciału?*. „Głos Nowej Huty” 1979, nr 43, s. 5

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Zdobytą przestrzeń” i „Spirala kosmiczna”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 33, s. 6

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Spotkanie z art. rzeźb. W Bukowiecką. Ręce artystki i żelbeton*. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 36, s. 4

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Matka i dzieci”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 36, s. 6

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Syrenka”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 37, s. 6

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Wzlot”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 38, s. 6

Bednarski Tadeusz Zygmunt: *Pomniki Nowej Huty*. „Muszle i wodorosty”. „Głos Nowej Huty” 1980, nr 39, s. 6

(om-ol): *Co nam zostało z tamtych lat?*. „Głos Nowej Huty” 1981, nr 48, s. 9

Grzebiuk-Olszewska Irena: *Plenery rzeźbiarskie i dekoracje miast – program i rzeczywistość*. „Rzeźba Polska” 1987, t. 2, s. 100–150

Komorowski Waldemar: *Urbanistyka i architektura Nowej Huty 1949–1959*. „Rocznik Krakowski” 2005, t. 71, s. 189–215

Lenzowska Krystyna: *Groszek i bieńczycki Picasso*. „Głos Nowej Huty” 2015, z 17 sierpnia [online]. [dostęp 24 sierpnia 2015]. Dostępny w internecie: <http://www.glos-tn.krakow.pl/news.php?readmore=1357>

Rogozik Marzena: *Nie dłutem, a rękami hutników stworzył kultowe dziś „Piszczalki”*. „Dziennik Polski” 2015, z 15 lipca [online]. [dostęp 25 lipca 2017]. Dostępny w internecie: <http://www.dziennikpolski24.pl/region/alnie-dlutem-a-rekami-hutnikow-stworzyl-kultowe-dzispiszczalki-zdjecia,12271163/>

Tarasek Kinga: *Konkursy na rzeźbę plenerową dla Nowej Huty w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 2018, z. 36, s. 341–349

Strony internetowe

Biennale rzeźby w metalu Warszawa, 1968 [online]. [dostęp 10 lipca 2015]. Dostępny w internecie: <http://biennale68.achjoj.info/galeria.php?galeria=main>

Dojrzewanie I [online]. [dostęp 23 lipca 2015]. Dostępny w internecie: http://www.wincenty.kucma.pl/component/zoo/item/dojrzewanie-i?category_id=17

Małe formy [online]. [dostęp 23 lipca 2015]. Dostępny w internecie: <http://www.wincenty.kucma.pl/component/zoo/category/male-formy>

Nowohuckie instalacje odzyskały dawny blask [online]. Kraków.pl, 14 lutego 2018 [dostęp 11 lipca 2021]. Dostępny w internecie: https://www.krakow.pl/aktualnosci/217737,29,komunikat,nowohuckie_instalacje_odzyskaly_dawny_blask.html